

ARTYKUŁY

Pamiętnik Słowiański LXIII, 2013
ISSN 0078-866X

KRZYSZTOF WROCLAWSKI
UNIwersytet Warszawski, Warszawa

FOLKLORYSTYKA SŁOWIAŃSKA W POLSCE W MINIONYM 60-LECIU

Przyjęte ograniczenie do minionego 60-lecia (lat zaistnienia i funkcjonowania Komitetu Słowianoznawstwa przy PAN) pozwala tylko tytułem wprowadzenia na krótką wzmiankę o największych osiągnięciach polskiej folklorystyki XIX i pierwszej połowy XX wieku w jej szerszym sławistycznym wymiarze (bo taki tylko staram się w tym omówieniu brać pod uwagę). Były to zarazem czasy, szczególnie w wieku XIX, kiedy folklor objęty był zakresem zainteresowań etnografii i dopiero w tych ramach nauka o nim próbowała stopniowo wybić się na niepodległość oraz określić swoją własną specyfikę badawczą (przedmiot i metodologię).

Wśród najważniejszych osiągnięć z wieku XIX na pierwszy plan wybijają się w sposób oczywisty zbiory i edycje Oskara Kolberga, rozpoczęte romantyczną jeszcze edycją zbioru polskich pieśni ludowych (1842), a następnie przygotowywanymi już w duchu pozytywistycznym monografiami regionalnymi (seria edytorska „Lud” licząca niemal 40 tomów, wydana w latach 1857–1890). Natomiast już wieku XX i lat objętych istnieniem Komitetu Słowianoznawstwa dotyczą podjęte z inicjatywy Juliana Krzyżanowskiego (a pod redakcją naczelną Józefa Burszty) reedycje dzieł wydanych Kolberga, poszerzone o materiały zachowane w archiwach. W tej nowej szacie wydawniczej, opatrzone nowoczesną oprawą edytorską, tworzą one pomnikowe wydanie (rozpo-

---

* Artykuły prof. Krzysztofa Wrocławskiego, prof. Lecha Miodyńskiego oraz prof. Marii Dąbrowskiej-Partyki zostały napisane na Jubileusz 60-lecia Komitetu Słowianoznawstwa PAN i zostały odczytane na konferencji w dniu 10.12.2012.

częte w latach 60-tych XX w.) *Dzieł wszystkich Oskara Kolberga*. Liczy ono łącznie (wraz z suplementami) blisko 90 tomów i nie ma sobie równych pod względem rozmiarów w całej Słowiańszczyźnie. Od folkloru – pieśni ludowych – po monografie regionalne, ujmujące kompleksowo kulturę ludową: w tych ramach znalazły się zbiory tekstów ludowych różnej dokumentarnej wartości (zależnie od regionalnych źródeł materiałów folkloru). Uwzględnienie materiału ościennego (białoruskiego, ukraińskiego – szczególnie z Pokucia, a także tom południowosłowiański) stanowiło swoiste zaproszenie sformułowane przez Kolberga do podejmowania słowiańskich badań porównawczych.

Zasługą polskiej folklorystyki pierwszych dekad po II wojnie światowej jest także wielotomowe wydanie imponującego zbioru Federowskiego *Lud białoruski. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905* (pod red. komitetu z Antoniną Obrębską-Jabłońską na czele), a w ramach tego przedsięwzięcia szczególnie tomu 5. i 6. (1958–1960) *Pieśni* oraz tomu 7. (*Suplement*), obejmującego zbiór studiów komentujących zebrane przez Federowskiego pieśni.

Innym dziełem pomnikowym, datowanym jeszcze na lata międzywojenne wieku XX, niemożliwym do pominięcia mimo jego zasadniczo etnograficznego charakteru, była wielka synteza ogarniająca cały kompleks zjawisk kultury ludowej Słowian. Synteza wprawdzie z dzisiejszej perspektywy w szczegółach niedoskonała, za to pionierska (za którą poszły opracowania innych autorów, bardziej dogłębne i nowoczesne, ale cząstkowe). Mam tu na myśli Kazimierza Moszyńskiego *Kulturę ludową Słowian* wydanie pierwsze (1934–1939) oraz wydanie drugie, już z czasów istnienia Komitetu Słowianoznawstwa – t. I *Kultura materialna* i t. II *Kultura duchowa*¹. W jej ramach znaczącą objętość części drugiej zajmuje omówienie folkloru Słowian (*Twórczość ustna*, s. 641–818). To dzieło polskiego uczonego pozwalało folklorystom słowiańskim znaleźć szeroki kontekst kultury ludowej dla studiów nad literaturą ustną, miało więc dla nich, podobnie jak seria Kolbergowska, nieocenioną wartość.

---

¹ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, t. I *Kultura materialna*, Warszawa 1967 i t. II *Kultura duchowa* (cz. I, Warszawa 1967 i cz. 2. Warszawa 1968).

Emancypacji folklorystyki jako nauki o literaturze ustnej (rozumianej jako sztuka słowa przekazywanego ustnie), jej odejściu od etnografii ku filologii (literaturoznawstwu) patronował w Polsce Julian Krzyżanowski. To jemu przede wszystkim zawdzięcza folklorystyka w jej nowym kształcie intensywny rozwój studiów nad folklorem jako literaturą ludową i znaczące osiągnięcia w dziedzinach: opisu historii związków wzajemnych między folklorem a literaturą, systematyki niektórych gatunków folkloru polskiego, dziejów zainteresowań polską bajką ludową, wreszcie rozlicznych studiów nad przysłowiami autorstwa samego Krzyżanowskiego. Do dziś w kręgu folklorystów słowiańskich wspomniana jest także zorganizowana z jego inicjatywy w maju roku 1966 w Warszawie pierwsza konferencja folklorystów słowiańskich, która zgromadziła wówczas najwybitniejszych przedstawicieli tej dziedziny ze wszystkich niemal krajów (i narodów) słowiańskich (m.in.: Łużyczanina Pawła Nedo, Czecha Jaromira Jecha, Słowaczkę Wierę Gašpariková, Rosjanina Wiktora E. Gusiewa, Ukrainkę Wiktorię Juzwienko, Białorusinkę Irinę Sołomiewicz, Słoweńca Milko Matičetova, Bułgara Petyra Dinekowa). Konferencja warszawska stała się forum oceny stanu badań nad folklorem na różnych obszarach Słowiańszczyzny i próbą wytyczania wspólnych celów badawczych². (Zainspirowała też późniejsze powstanie Komisji Folkloru przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów).

Z nadzwyczaj bogatego dorobku folklorystycznego Juliana Krzyżanowskiego wskażę tylko dwie pozycje, wybrane ze względu na ich znaczenie dla słowiańskiej komparatystyki folklorystycznej (a według mojej oceny nie dosyć dla jej celów później wykorzystane). Wymienię tu najpierw *Polską bajkę ludową w układzie systematycznym*³. Nie była to wprawdzie pierwsza słowiańska narodowa systematyka ludowych bajek (wyprzedził ją rosyjski katalog Andrejewa z 1929 r.), natomiast – szczególnie drugie wydanie polskiej systematyki z 1962 r. można było wówczas uznać za wzorcowe i inspirujące dla słowiańskich bajkoznawców.

² Patrz sprawozdanie: K. Wrocławski, *Konferencja folklorystyki słowiańskiej (Warszawa 5–7.V.1966 zorganizowana przez IBL PAN)*, „Pamiętnik Słowiański”, t. XVII, r. 1967, s. 256–259.

³ J. Krzyżanowski, *Polska bajka ludowa w układzie semantycznym*, wyd. I Warszawa 1947; wyd. II rozszerzone t. I–II, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1963.

Wiele lat później pojawił się wspólny katalog ludowej bajki wschodniosłowiańskiej⁴ oraz katalog ludowej bajki bułgarskiej⁵, obejmujący także zapisy starsze z obszaru macedońskiego. Do dnia dzisiejszego niestety nie powstały systematyki ułożone według systemu AaTh⁶ (względnie jego wersji zmodernizowanej ATU⁷) serbska i chorwacka (obejmująca też tereny bośniackie i czarnogórskie), słoweńska oraz wspólna czeska i słowacka, które ogarniałyby wszystkie dostępne w publikacjach i archiwach zapisy. (Wracając do systematyki polskiej Krzyżanowskiego można żałować, że za przykładem systematyki AT i jej modyfikacji ATU nie wznawia się także i polskiej publikacji, uzupełniając luki poprzedniego wydania oraz uwzględniając nowe zapisy).

Zasługą Juliana Krzyżanowskiego jest także zainicjowanie opracowania edycji dzieła wybitnego i nieposiadającego swego słowiańskiego odpowiednika, jakim okazała się kilkutomowa *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*⁸. To doskonałe opracowanie objęło niezwykle bogaty materiał historyczny, wychodząc poza granice kultury tylko ludowej; świetnie nadawało się jako model dla innych słowiańskich paremiografii, a mogło być także podstawą do częściowych studiów komparatystycznych. Nie znalazło jednak słowiańskich naśladowców równej miary.

Do wymienionych wyżej przedsięwzięć dodać należy jeszcze jedną zrealizowaną inicjatywę Krzyżanowskiego dotyczącą opisu historii polskich zainteresowań folklorem, a mianowicie przygotowania do publikacji tomów: *Dzieje folklorystyki polskiej. Epoka przedkolbergowska 1800–1863*⁹ oraz tomu następnego – *Dzieje folklorystyki polskiej*

---

⁴ Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка, сост. Л.Г. Барбаг (и др.), Ленинград 1979.

⁵ Л. Даскалова-Перковска (и др.), Български народни приказки. Каталог, София 1993.

⁶ A. Antti, S. Thompson, *The Types of the Folk Tale. A Classification and Bibliography*, Helsinki (kolejne edycje 1928, FF Communication No 74; 1961, FF Communication No 184); przywoływane zwykle skrótem AT.

⁷ H.-J. Uther, *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson 1–3*, FF Communications 284–286, Helsinki 2004 – skrót ATU.

⁸ T. I, 1969, t. II, 1970, t. III, 1972, t. IV, 1978, PIW Warszawa.

⁹ Pod red. H. Kapeluś i J. Krzyżanowskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

(1864–1918)¹⁰. Niestety, brak ich kontynuacji obejmującej lata wojenne i powojenne spowodowany został likwidacją Pracowni Literatury Ludowej w Instytucie Badań Literackich przy Polskiej Akademii Nauk oraz śmiercią Heleny Kapeliuś.

Do wspomnianych wyżej najważniejszych osiągnięć folklorystyki polskiej o znaczeniu ogólnosłowiańskim, które związane są z jej „złotymi czasami”, kiedy patronował jej Julian Krzyżanowski, można jeszcze dodać szereg reedycji przygotowanych do druku i opracowanych przez jego bliskich współpracowników lub przy jego poparciu. Są wśród nich takie pozycje cenne dla folklorystyki ogólnosłowiańskiej, jak zbiór Zoriana Chodakowskiego (z rękopisu odnalezionego w Białorusi przez Leonilę Małasz-Aksamitową)¹¹, *Żegoty Paulego*¹², *podañ polskich ruskich i litewskich* Lucjana Siemieńskiego¹³. W Pracowni Literatury Ludowej IBL powstał także katalog polskiej ballady w opracowaniu Elżbiety Jaworskiej, cenny dla balladowej komparatystyki słowiańskiej¹⁴. Już poza samą tą Pracownią (ale także w IBL PAN) powstała monografia charakteryzująca poetykę polskiej ballady ludowej autorstwa Jądwigi Jagiełło¹⁵, a poza najbliższym kręgiem Krzyżanowskiego prace dotyczące polskiej zagadki ludowej Mirosława Kasjana z Uniwersytetu w Toruniu¹⁶. Wszystkie te pozycje mogły posłużyć jako podstawa do ujęć komparatystycznych w skali ogólnosłowiańskiej.

Wreszcie z inicjatywy Krzyżanowskiego powołane zostało do życia czasopismo „Literatura Ludowa”, jedyne polskie specjalistyczne pismo folklorystyczne, ukazujące się do dzisiaj we Wrocławiu, pod patronatem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego: najpierw pod redakcją Juliana

---

¹⁰ Pod red. H. Kapeliuś i J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1982.

¹¹ Z. Dołęga-Chodakowski, *Śpiewy słowiańskie pod strzechą wiejską zebrane*, oprac. z rękopisu, wstępem i komentarzem opatrzył J. Maślanka, przedmowa J. Krzyżanowski, Warszawa 1973.

¹² P. Żegota, *Pieśni ludu polskiego w Galicji*, pierwodruk: Lwów 1838.

¹³ *Podania i legendy polskie, ruskie i litewskie*, zebrał L. Siemieński. Wybór, wstęp i opracowanie K. Pamuły. Słowo wstępne J. Krzyżanowski, Warszawa 1975.

¹⁴ E. Jaworska, *Katalog polskiej ballady ludowej. An inventory of polish folk ballad*, Wrocław 1990.

¹⁵ J. Jagiełło, *Polska ballada ludowa. Poetyka. Zarys encyklopedyczny*, Wrocław 1975.

¹⁶ J. M. Kasjan, *Poetyka polskiej zagadki ludowej*, Toruń 1976; idem, *Polska zagadka ludowa*, Wrocław 1983.

Krzyżanowskiego, potem Czesława Hernasa, a obecnie Jolanty Ługowskiej (inne czasopismo o znacznie starszych tradycjach „Lud” ma wymiar raczej etnograficzny).

Wspomniane złote lata polskiej folklorystyki praktycznie zakończone zostały wraz ze śmiercią Juliana Krzyżanowskiego (1980), a następnie chorobą Heleny Kapelańskiej i likwidacją Pracowni Literatury Ludowej w IBL. (Warto tu przypomnieć na marginesie, że na wspomnianej już międzynarodowej konferencji w roku 1966 Krzyżanowski postulował – bezskutecznie – powstanie odrębnego Instytutu Literatury Ludowej). Te lata były zarazem okresem akceptacji pojmowania folklorystyki – zgodnie z koncepcją Krzyżanowskiego – jako nauki o literaturze ludowej, wchodzącej w zakres literaturoznawstwa (alternatywnej wobec pragmatyki zapisów terenowych językoznawczych/dialektologicznych) i wyzwolonej już od matkowania tej dyscyplinie przez etnografię/etnologię.

Tymczasem na pograniczu nauk pokrewnych, także zainteresowanych folklorem, pojawiają się nowe dyscypliny, poszukujące własnej tożsamości. Tak na polu wspólnym dla językoznawstwa i nauki o literaturze ustnej umożliwiła się etnolingwistyka, folklorystyka klasyczna była zaś porzucana nie tylko przez badaczy nachylonych bardziej ku językoznawstwu, ale i przez innych uczonych, skłaniających się ku antropologii kulturowej, ukierunkowanej badawczo na współczesność. Znalazło to szczególny wyraz w sporach o przyszłość folklorystyki m.in. na międzysłowiańskim forum dyskusyjnym w Opolu w roku 1995, a następnie także na szerszym forum slawistycznym Międzynarodowego Kongresu Slawistów w Krakowie w roku 1998. W Polsce proces ten spowodował rozproszenie uwagi kierowanej na badania komparatystyczne oraz jej koncentrację na badaniu folkloru polskiego, szczególnie w jego kształcie współczesnym. Niniejszy przegląd zmierza do ukazania, poprzez prezentację indywidualności badawczych, głównych nurtów kreowanych w polskiej folklorystyce, na jej pograniczach lub w poszukiwaniu nowych dróg.

Folklorystyka w nowej sytuacji musiała zabiegać o swą tożsamość dyscyplinarną, którą (w czasie dyskusji opolskiej) sam określiłem minimalistycznie: jako *etnofilologię, której głównym obiektem badań ugruntowanych na metodologii filologicznej są teksty słowne, genero-*

wane w typowych sytuacjach kulturowych, na poziomie powszechnego odbioru kultury¹⁷. Badania takie muszą oczywiście uwzględniać szeroki kontekst kultury, mechanizmy generowania tekstów w tym kontekście, zawartą w nich wiedzę o świecie, system wartości, intencje oraz różne pełnione przez nie funkcje. Tak więc o tożsamości folklorystyki rozstrzygać by miało nadal słowo, a zatem akty werbalne, jako dominujący przedmiot badań, natomiast wytyczane cele badawcze wprowadzałyby (lub mogłyby wprowadzać) folklorystę na pola interdyscyplinarności i pociągałyby za sobą uwzględnianie w badaniach także pozawerbalnych faktów kulturowych. Skłonność do uprawiania określonych pól decydowałaby o przynależności do różnych nurtów folklorystyki lub sytuowaniu się już poza nią (Anna Brzozowska-Krajka określiła to jako strukturę otwartą tej dyscypliny¹⁸).

Folklorystyce tradycyjnej, pokrewnej literaturoznawstwu, pozostawali wierni: Jacek Kolbuszewski, sam deklarujący się zresztą nie tyle jako folklorysta, co raczej jako historyk literatury¹⁹. Podkreślał on korzyści, jakie historyk literatury czerpie z wyników badań folklorystycznych; świadomy aktualności potrzeby obserwowania wymiany wzajemnej, jaka odbywała i odbywa się pomiędzy literaturą wysoką a folklorem, upominał się o reanimację *komparatystyki literacko-folklorystycznej* (tropem wytyczonym przez *Paralele* Juliana Krzyżanowskiego²⁰). Kolbuszewski sam jednak folklorystyką porównawczą słowiańską praktycznie się nie zajmował, podobnie jak Jolanta Ługowska²¹, która określała swój warsztat folklorystyczny, idąc śladami Czesława Hernasa. Ten ostatni, jako pierwszy polski badacz (pozostający zresztą wcześniej w kręgu Juliana Krzyżanowskiego), odszedł od koncepcji folkloru jako wyodrębnionej literatury ludowej i postrzegał go jako część kultury, po-

¹⁷ K. Wrocławski, *Folklorystyka i jej miejsce wśród nauk (w ocenie etnofilologa)* [w:] *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, red. D. Simonides, Opole 1995, s. 34.

¹⁸ A. Brzozowska-Krajka, *Tożsamość a interdyscyplinarność – folklorystyka jako struktura otwarta* [w:] *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, op. cit., s. 79–89.

¹⁹ J. Kolbuszewski, *Historyk literatury wobec pytania o perspektywę folklorystyki* [w:] *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, op. cit., s. 113–123.

²⁰ J. Krzyżanowski, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, wyd. I 1935; wyd. II rozszerzone 1961, wyd. III rozszerzone 1977.

²¹ J. Ługowska, *Dylematy współczesnego folklorysty (i literaturoznawcy)* [w:] *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, op. cit., s. 125–134.

stulując jego badanie z perspektywy teorii kultury²². Ługowskiej, jako literaturoznawcy, najbliższa była tekstocentryczna koncepcja folklorystyki²³. Podtrzymywała też pogląd Jerzego Bartmińskiego, iż badania kontekstowe folkloru nie mogą pomijać tekstu poddawanego obserwacji filologicznej i weryfikowanego za pomocą kryterium artystycznego, podobnie jak teksty literatury wysokiej²⁴. Szczególnie przy badaniach współczesnej rzeczywistości kulturowej powinny one uwzględniać socjologiczno-antropologiczny ogląd tekstu – jako wytworu kultury. Szansę dla folklorysty Ługowska widziała w obserwacji ich wzajemnej komunikacji językowej i kulturowej, generującej określone rodzaje tekstów²⁵.

Potrzebę regionalnych badań folkloru i kultury ludowej podkreślała z kolei Dorota Simonides (seniorka wśród polskich folklorystów), zasłużona badaczka regionalnego folkloru śląskiego oraz współczesnych gatunków prozy ustnej (opowieści wierzeniowych i humorystycznych). W ocenie dorobku dyscypliny zwracała uwagę na to, że polska folklorystyka wykonała zadanie opisu własnych dziejów (dwa wspomniane wyżej tomy z dorobku Krzyżanowskiego, obejmujące okres od zarania tej nauki do roku tylko 1918), brak w niej natomiast studiów nad dziejami samego folkloru polskiego – monografii jego poszczególnych gatunków, ich recepcji i przemian w kolejnych epokach historycznych oraz przeobrażeń w różnych środowiskach społecznych²⁶. Ten apel Doroty Simonides o wspólny trud przygotowania *dziejów folkloru polskiego*²⁷ pozostał praktycznie bez echa. Wyjątkiem jest wspomniane monograficzne opracowanie polskiej zagadki ludowej Jana Mirosława Kasjana (i wcześniejsze studia Krzyżanowskiego nad bajką). Ale także w skali ogólnosłowiańskiej takie próby podejmowano rzadko i stosunkowo późno (przykładem są dzieje bajki rosyjskiej: Э. Померанцева,

---

²² C. Hernas, *Miejsce badań nad folklorem literackim*, „Pamiętnik Literacki” 1975, z. 2; przedruk *Teoria kultury. Folklor a literatura*, oprac. i wybrał M. Waliński, Katowice 1978.

²³ J. Ługowska, *Dylematy współczesnego folklorysty (i literaturoznawcy)*, op. cit., s. 126.

²⁴ Ibidem, s. 127.

²⁵ Ibidem, s. 130.

²⁶ D. Simonides, *Przyszłość folklorystyki – Marzenia czy potrzeba naukowa* [w:] *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, op. cit., s. 15.

²⁷ Ibidem, s. 19.

Судьбы русской сказки, 1965). Podkreślając Juliana Krzyżanowskiego szeroki komparatystyczny ogląd folkloru polskiego na tle europejskim, Dorota Simonides utyskiwała na współczesny brak wśród polskich folklorystów podobnej jak u tego uczonego rozległej wiedzy i spojrzenia komparatystycznego. W polskiej folklorystyce kolejnego pokolenia powojennego ograniczano się, i to tylko w pewnym niewielkim zakresie, bez pełnych syntez, do prób stworzenia polsko-czeskiego ujęcia dotyczącego bajki magicznej (Karol Daniel Kadłubiec) czy polsko-słowackiego oglądu regionalnego folkloru zbójnickiego – Viera Gašpariková i Teresa Brzozowska-Komorowska²⁸. Wspomniana wyżej próba porównawczego ujęcia polskiej i czeskiej bajki magicznej dowiodła, że brak tu jeszcze było solidnego fundamentu. Lepiej wypadło zestawienie prozy ustnej z polskiego i słowackiego regionu Tatr, ale i ono ograniczyło się do niewielkiego i gatunkowo oraz kulturowo mało zróżnicowanego obszaru.

Obecnie od tradycyjnych obserwacji kultury ludowej, potwierdzania jej konserwatyizmu i niezmienności, zmierza się ku studiom antropologii wsi i jej codzienności, podlegającej głębokim zmianom cywilizacyjnym (przynajmniej na znacznym obszarze Polski). Dorota Simonides chciała ten rozdział współczesnej wizji badań folklorystycznych budować przede wszystkim na opowieściach wspomnieniowych i na opartych na nich *biogramach ludzkich*. Chodziło jej bowiem przede wszystkim o indywidualne, subiektywne kreowanie *zbiorowej pamięci*²⁹.

Badaczem polskim, znanym i cenionym w folklorystyce słowiańskiej, jest Jerzy Bartmiński. Jako polonista językoznawca od początków swej naukowej drogi czuł się jednak także folklorystą, emocjonalnie mocno z folklorem związanym. Zaowocowało to m.in. znaczącymi pracami łączącymi te dwie dyscypliny: *O języku folkloru*³⁰ i *Folklor – język – poetyka*³¹. Język folkloru autor traktował w nich jako *gwarę artystyczną*, co łącznie z postawą tekstocentryczną zbliżał go do kręgu

---

²⁸ *Zbójnicki dar. Polskie i słowackie opowiadania tatrzańskie*, wybór T. Komorowska i V. Gašpariková, wstęp T. Komorowska, Warszawa 1976.

²⁹ D. Simonides, *Przyszłość folklorystyki – Marzenia czy potrzeba naukowa*, op. cit., s. 20.

³⁰ J. Bartmiński, *O języku folkloru*, Wrocław 1973.

³¹ J. Bartmiński, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław 1990.

Krzyżanowskiego, uznającego folklor za sztukę słowa – literaturę usną. Przyjęte następnie stanowisko Jerzego Bartmińskiego, jako twórcy i czołowej postaci polskiej szkoły etnolingwistycznej, charakterystyczne jest dla postawy badawczej tej szkoły i wsparte głównie na podstawie materiałowej folkloru, określa jako główny cel badawczy tej dyscypliny odtworzenie językowego obrazu świata zawartego w kulturze ludowej. Współczesne szanse dla folkloru i folklorystyki Bartmiński widział z jednej strony w dobrej kondycji, a nawet w umacnianiu się kultury popularnej, z drugiej zaś w odradzaniu się regionalizmu, wreszcie w tendencji kultury popularnej do odwrotu od czytelnictwa ku oralności³². Dystansując się stopniowo od folklorystyki, nie zrywa z nią jednak całkowicie, twierdząc jednocześnie iż: *Folklorystyka przede wszystkim musi dziś na nowo odkryć i zdefiniować wartości folkloru i kultury ludowej, wartości ważne z punktu widzenia współczesnego człowieka*³³.

Zgodnie z przyjętą w niniejszej prezentacji koncepcją uwzględniania prac o wymiarze porównawczym słowiańskim, zasadniczo polska baza materiałowa dzieł powstających w kręgu szkoły etnolingwistycznej utrudnia zaliczenie ich do kręgu folklorystyki słowiańskiej. Skłonny byłbym tu jednak poczynić odstępstwo od tej zasady na rzecz paru przynajmniej książek tekstocentrycznych o wartościach genologicznych, takich jak np. Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej *Polski sennik ludowy*³⁴ czy teje autorki *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*³⁵, mieszczących się, jak sądzę, w polu tak etnolingwistycznym, jak i folklorystycznym.

Cennym i za mało wykorzystywanym w skali ogólnosłowiańskiej podejściem badawczym są ujęcia porównawcze, zestawiające materiał zaczerpnięty z folkloru różnych Słowian, z tym iż należy pamiętać, że nie wyłącznie, ale jednak dominacja tekstów werbalnych (oralnych) jako głównego przedmiotu badań identyfikuje badania jako folklorystyczne i wskazuje na folklorystę jako na badacza szczególnie kompetentnego

---

³² J. Bartmiński, *Przesłanki i bariery awansu folklorystyki* [w:] *Folklorystyka – dylematy i perspektywy*, op. cit., s. 44–45.

³³ Ibidem, s.42.

³⁴ S. Niebrzegowska, *Polski sennik ludowy*, Lublin 1996.

³⁵ S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin 2007.

w tym względzie. Szkoła Krzyżanowskiego – *filologiczna* – zwracała się ku tekstom zapisanym wcześniej (głównie publikowanym), wykazując niewielkie raczej zainteresowanie folklorem współczesnym, pochodzącym z przekazu ustnego³⁶. Ta dominacja ujęcia historycznego dała jednak doskonale efekty w postaci syntez, wyprzedzając pod tym względem inne folklorystyki słowiańskie. Współczesna etnolingwistyka dokonuje natomiast istotnego zwrotu także ku współczesnej kulturze językowej.

Interesującą drogę odbył wywodzący się z kręgu folklorystów spod znaku Krzyżanowskiego, a znany dziś głównie jako antropolog kultury Roch Sulima. Formuluje ją sam w jednym ze swoich artykułów jako drogowskaz dla współczesnych studiów folklorystycznych, a zarazem nową koncepcję tej nauki – *od folklorystyki do antropologii codzienności*³⁷. Najpierw Sulima, jeszcze od czasu studiów, pozostawał pod wpływem Krzyżanowskiego, potem także Czesława Hernasa, a później, w bliskich kontaktach naukowych z Bartmińskim, badał relacje między literaturą a jej źródłami w folklorze, po czym zwrócił się ku współczesnej kulturze popularnej, jej antropologicznym analizom i faktycznie rozstał się z folklorystyką *sensu stricto*. Wypominał natomiast polskiej folklorystyce (i słusznie) brak opracowania modelowego kanonu tekstów, usytuowanego wobec tła słowiańskiego³⁸, a także postulowanej od dawna (m.in. przez Dorotę Simonides) syntezy w postaci dzieła ujmującego w całości „folklor polski” (paralelnego do dziejów folklorystyki jako dyscypliny naukowej). Sulima widział też potrzebę przygotowania syntetycznego dzieła *Kultury folklorystyczne*, które zgromadziłoby prezentacje różnych nurtów folklorystyki, a więc odmiennych sposobów jej uprawiania na pograniczu z innymi, pokrewnymi naukami. W wizji folklorystyki jako dyscypliny historycznej Sulima przyznaje jej kompetencje *wzbogacające warsztat historyka kultury*³⁹ – włącza więc folklorystykę historyczną w obręb historii kultury. Opowiada się także za zastąpieniem folklorystyki dzisiaj *współczesną, an-*

³⁶ J. Bartmiński, *Przesłanki i bariery awansu folklorystyki*, op. cit., s. 49.

³⁷ R. Sulima, *Rekonstrukcje i interpretacje. Od folklorystyki do antropologii codzienności* [w:] *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, op. cit., s. 55–72.

³⁸ *Ibidem*, s. 56.

³⁹ *Ibidem*, s. 67.

*tropologicznie zorientowaną wiedzą o kulturze*⁴⁰. Gotów jest zaakceptować taką folklorystykę, którą nazwa *diagnostyczną*, a jej cele badawcze sytuuje w kulturze współczesnej; widzi więc w folklorystyce diagnostę i interpretatora aktualnych zjawisk kulturowych. Samo pojęcie folkloru traci natomiast dla niego użyteczność⁴¹, paradoksalnie więc folklorystyka ma funkcjonować bez takiego przedmiotu badań, który nadawał jej sens przez pokolenia. Sulima, podobnie jak etnolingwiści, także nie przyjmował szerszej słowiańskiej perspektywy swoich obserwacji kulturowych, a tym samym, mimo ważnej roli, jaką odegrał w wytyczaniu drogi od klasycznej folklorystyki ku refleksji antropologicznej, mimo że od lat jest zauważany i ceniony przez badaczy z innych krajów słowiańskich, to jednak folklorystycznym dorobkiem slawistycznym o szerokiej perspektywie pochwalić się nie może, gdyż takiego zadania sobie nie wyznaczał.

Na zakończenie warto pokusić się o wytyczenie zadań na przyszłość dla słowiańskich folklorystycznych studiów porównawczych w Polsce, zestawiających folklor polski z folklorem innych narodów słowiańskich w perspektywie tak historycznej, jak współczesnej.

Odczuwa się brak katalogów w miarę kompletnych, odnoszących się do innych niż wymienione powyżej gatunków prozy ustnej, np. podań (historycznych i wierzeniowych, ich zasięgu ogólnonarodowego, ponadregionalnego i lokalnego). Brakuje także syntez opisujących narodowy zasób bajek w zakresie wyróżnianych w nim podgatunków: legend i bajek etiologicznych, anegdot i opowieści komicznych. Podstawą dla takiej syntezy bajki polskiej mogłaby stać się wspomniana już systematyka polskiej bajki ludowej opracowana przez Juliana Krzyżanowskiego. Sugestie co do konstrukcji takiej syntezy odnaleźć można we wstępie do tejże systematyki oraz w tomie drugim studiów tegoż autora poświęconych samej bajce (także w tomie studiów poświęconych pieśni i bajce)⁴². Istnieją dwa wybory polskiej bajki ludowej, które można skonfrontować ze sformułowanym wyżej postulatem syntezy dającej

---

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, s. 71–72.

⁴² J. Krzyżanowski, *W świecie bajki ludowej*, Warszawa 1980; idem, *Studia folklorystyczne*, t. II, *W świecie pieśni i bajki*, Kraków 1980.

charakterystykę bajki polskiej na tle słowiańskim. Autorką obu jest nieżyjąca już polska folklorystka z kręgu szkoły Krzyżanowskiego – Helena Kapełuś⁴³. Kryterium doboru typów i tekstów wskazuje, że autorka (za Krzyżanowskim) wyżej stawiała artystyczny poziom tekstów niż liczebną reprezentatywność wariantów typów bajkowych w repertuarze polskim.

Bardziej jeszcze zaniedbana w folklorystyce polskiej jest problematyka studiów komparatystycznych słowiańskich nad podaniami wierzeniowymi i lokalnymi. Wstępnym jedynie punktem wyjścia może tu być systematyka PBL w opracowaniu Krzyżanowskiego, uwzględniająca w pewnym stopniu także ten gatunek i jego kategorie. Jednak dotkliwy może tu się okazać brak właściwego dla materiału słowiańskiego wspólnego usystematyzowania, a w efekcie brak możliwości uporządkowania zebranego materiału, a także jego publikacji według jednej wspólnej koncepcji⁴⁴. *Podania lokalne* prezentują na przykład w każdym materiale narodowym bardzo dużą różnorodność i odwołują się często albo do wierzeń lokalnych, albo do dziejów danego regionu. W różnym stopniu poddają się one studiom komparatystycznym, co nie znaczy, że nie powinny skłaniać badaczy do ich podejmowania.

Studia porównawcze nad słowiańskimi podaniami wierzeniowym mogą okazać się cenne dla odtworzenia dziejów kultury duchowej poszczególnych obszarów Słowiańszczyzny (kategoria podań eschatologicznych, w systematyce polskiej określona jako *Podania o duchach i strachach*). Próbę studium komparatystycznego tego rodzaju fabuł podjęliśmy przed laty wspólnie z macedońskim folklorystą, Tanasem Vražinovskim, w ramach realizacji wspólnego macedońsko-polskiego projektu monografii porównawczej wsi macedońskiej oraz polskiej⁴⁵.

---

⁴³ *Sto baśni ludowych*, oprac. H. Kapełuś i J. Krzyżanowski, Warszawa 1957 oraz: *Księga bajek polskich*, t. I, wybór, wstęp i oprac. H. Kapełuś, Warszawa 1988 (tom ten obejmuje bajki ludowe).

⁴⁴ Podjąłem taką próbę sięgając do zestawienia materiału polskiego ze zbiorem regionalnym serbskim, ukazując na problemy takiego porównywania szczególną uwagę kierując na podania wierzeniowe (K. Wrocławski, *Słowiańskie podania wierzeniowe – problemy studiów komparatystycznych* [w:] *Зajедничко у словенском фолклору. Зборник радова*, ур. Љ. Раденковић, Београд 2012, s. 33–46).

⁴⁵ K. Wrocławski, *Ten i tamten świat w ludowych opowieściach wierzeniowych. (Na podstawie wybranych typów opowieści polskich oraz bułgarskich i macedońskich, „Z pol-*

Cały obszerny zasób podań lokalnych wymaga dokładnego przeglądu i bardziej logicznego, systematycznego uporządkowania. Podjęcie studiów komparatystycznych dla całego obszaru Słowiańszczyzny (lub jej makroregionów) mogłoby przybliżyć opracowanie ich wspólnej systematyki. O ile mi wiadomo, takich opracowań do tej pory nie ma.

Konkludując trzeba stwierdzić z jednej strony, że polska folklorystyka słowiańska miała w swoim czasie (głównie za „władania” w niej Juliana Krzyżanowskiego) bardzo cenne osiągnięcia, którymi dorównywała folklorystyce rosyjskiej, a czasem nawet ją wyprzedzała, dostarczając modelowych projektów badawczych i ich wartościowych realizacji edytorskich. Dzisiaj badacze o ambicjach komparatystycznych słowiańskich należą do nader nielicznych; ucieczka młodszych pokoleń do nurtu antropologicznego w badaniach, a także ku etnolingwistyce jest świadectwem nadal trwającego w tej dziedzinie kryzysu. Miejmy nadzieję, że powiodą się podejmowane przez środowisko slawistyczne próby jego pokonania i reanimacji badań nad folklorem w szerszej perspektywie porównawczej słowiańskiej. Taką optymistyczną zapowiedzią są dla mnie konferencje organizowane w Poznaniu pod hasłem *Folklor jako kod interkulturowy* (I w roku 2010 i II w roku 2012) z udziałem licznych badaczy ze słowiańskiego Południa (z Bośni, Serbii, Macedonii, Bułgarii), które, miejmy nadzieję, będą także inspiracją dla odrodzenia się w Polsce porównawczej folklorystyki słowiańskiej, zwróconej zasadniczo ku tekstom folkloru. Inne ośrodki zajmujące się badaniem folkloru (na Uniwersytecie Opolskim czy Mikołaja Kopernika w Toruniu) koncentrują się głównie na jego współczesnych formach, względnie na badaniach genologicznych, prowadzonych na materiale polskim.

Słowa kluczowe: folklorystyka, etnografia, etnolingwistyka, slawistyka

---

skich studiów slawistycznych”, seria 7, *Literaturoznawstwo – Folklorystyka – Problematyka historyczna*, Warszawa 1988, s. 505–512; także w edycji książkowej – najpierw macedońskiej: Т. Вражиновски, К. Вроцлавски, *Споредбена монографија на македонското село Јабланица и полското село Пјентки-Гренски*, т. 3, *Митски преданија*, Скопје 1992, a po latach także w polskiej wersji językowej: A. Zadrożyńska, T. Vražinovski, K. Wrocławski, *Ludowe obrzędy i podania. Etnograficzne i folklorystyczne studia wsi polskiej i macedońskiej*, Warszawa 2002.

Aneks bibliograficzny

(Obejmuje wybrane pozycje w dziale opracowań, zwrócone ku ujęciom komparatystycznym słowiańskim, a niewymienione w przypisach, oraz antologię i wybory stanowiące możliwą podstawę do takich porównań.)

Opracowania:

Czajka Henryka, *Bułgarska i macedońska historyczna pieśń ludowa*, Zakład Ossolineum Komitet Słowianoznawstwa PAN, Wrocław 1968.

Czajka Henryka, *Bohaterska epika ludowa Słowian południowych. Struktura treści*, wyd. PAN (Komitet Słowianoznawstwa), Ossolineum, Wrocław 1973.

Kasjan Jan Mirosław, *Nad Seretem i nad Skrwą. Studia folklorystyczne*, wyd. UMK, Toruń 2000.

Łużny Ryszard, *Rosyjska literatura ludowa. Podręcznik dla studentów filologii rosyjskiej*, PWN, Warszawa 1977.

Simicizjew Kole, *Macedońska liryka ludowa*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 336, Slavica Wratislaviensia X, Ossolineum, Warszawa – Wrocław 1976.

Simicizjew Kole, *Pieśń hajducka Słowian Południowych*, wyd. PAN (Komitet Słowianoznawstwa), Ossolineum, Wrocław 1985.

Wrocławski Krzysztof, *Kulturoznawczy aspekt badań nad słowiańską balladą ludową* [w:] *Folklorystyka na przełomie wieków*, red. K.D. Kadłubiec, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Cieszyn 1999, s. 237–243.

Wrocławski Krzysztof, *Polska i ukraińska proza ludowa (problematyka studiów porównawczych)*, „Словянський збірник. Збірник наукових праць”, випуск XIII, Одеса 2008, s. 66–76.

Wrocławski Krzysztof, *Ten i tamten świat w ludowych opowieściach wizereniowych. (Na podstawie wybranych typów opowieści polskich oraz bułgarskich i macedońskich)* [w:] „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 7, *Literaturoznawstwo – Folklorystyka – Problematyka historyczna*, Warszawa 1988, s. 505–512.

Edycje tekstów. Antologie. Inne wybory:

Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian Południowych, wybór i redakcja G. Minczew, M. Skowronek, WUJ, Kraków 2006.

Byliny, wybór, wstęp i oprac. M. Jakóbiec, „Biblioteka Narodowa”, s. II, nr 96, Wrocław 1955.

- Byliny*, przekł. T. Mongird, wstęp S. Fiszman, Warszawa 1957.
- Czeska i słowacka pieśń ludowa*, wybór i przekł. A. Kamieńska, wstęp i oprac. J. Magnuszewski, „Biblioteka Narodowa”, s. II, nr 122, Wrocław 1960.
- Jugosłowiańska epika ludowa*, wstęp i oprac. M. Jakóbiec, „Biblioteka Narodowa”, s. II, nr 58, Wrocław 1948.
- Ludowe pieśni, bajki i podania Łużyczan*, przeł. i oprac. J. Magnuszewski, „Biblioteka Narodowa”, s. II, nr 147, Wrocław 1965.
- Na ciche wody. Dumy ukraińskie*, przekład, wstęp i komentarz J. M. Kasjan, Wrocław 1973; oraz *Na ciche wody – ludowy epos Ukrainy*, wyd. 2, wyd. UMK, Toruń 2000.
- Na przełęczy światów. 150 ukraińskich baśni, gadek, humoresek i podań ludowych*, wybór i przekład J. M. Kasjan, wyd. UMK, Toruń 1994.
- Nimfy – Herosi – Antagoniści. Epos ludowy Bułgarów*, wybór, wstęp i komentarze H. Czajka, Katowice 1994.
- O Bogu, jego sługach i diabelskich sztuczках. Setnik legend Południowej Słowiańszczyzny*, wybór, przekład i oprac. K. Wrocławski, Warszawa 1986.
- Oj, lesie, lesie zielony. Wybór bułgarskiej pieśni ludowej*, wybór i przekład A. Kamieńska, J. Śpiewak, PIW, Warszawa 1956.
- Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu. Z legend i podań dawnej Rusi*, wybór, przekład, wstęp i oprac. R. Łużny, Inst. Wyd. PAX, Warszawa 1988.
- Opowieść o wierchu Lubasz. Bajki i podania z Bułgarii*, wybór i przekład D. Tomczyk-Baszkiewicz, M. Wiśniewska-Kacprzak, Warszawa 1986.
- Pieśń o niebieskiej księdze. Antologia rosyjskiej ludowej poezji religijnej*, wybór, przekład i oprac. R. Łużny, Inst. Wyd. PAX, Warszawa 1990.
- Perły i kamienie. Wybór serbo-chorwackiej poezji ludowej*, wybór i przekład A. Kamieńska, PIW, Warszawa 1967.
- Rządca losu. Bajki z Jugosławii*, wybór, przekład i oprac. K. Wrocławski, Warszawa 1991.
- Skarb w garncu. Humor Słowian Zachodnich*, red. D. Simonides i in. (wybór tekstów polskich), Opole 1979.
- Za dziewiątą górą, za dziewiątą rzeką. Bułgarskie baśnie ludowe*, wybór, przekład i wstęp H. Czajka, Warszawa 1964.
- Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe*, wybór i wstęp G. Minczew, Łódź 2006.

Summary

SLAVIC FOLKLORISTICS IN POLAND IN THE PAST SIXTY YEARS (Most important achievements and perspectives for the future)

In the 19th century the achievement of utmost importance were the folkloristic and ethnographic collections of Oskar Kolberg. The complete body of the collections preserved in his archives was edited in the second half of the 20th century. In the first half of the 20th century the achievement of comparable importance was the ethnographic synthesis of the Slavonic folk culture prepared by Kazimierz Moszyński, in which a good deal of folkloristic data was included. The period after World War II was marked by the philological folkloristics of Julian Krzyżanowski – his own works, publications edited by him, as well as the works of his students inspired by him (classification of Polish folk fairy-tale by Krzyżanowski, classification of Polish folk ballad by E. Jaworska, modern edition of Polish proverbs in four volumes, history of Polish folkloristics up to 1918 in two volumes, genological studies on fairy-tale and proverbs). Krzyżanowski's research on the history of Polish folklore was carried out further by Czesław Hernas, who concentrated on pre-folkloristics; the studies in contemporary folklore were initiated by Dorota Simonides, whose main interest was the regional Silesian folklore. The scopes of interests of outstanding researchers, whose work is further discussed by the author, show various trends present in the Polish folkloristics. The scholarly interests of Roch Sulima evolved from the philological folkloristics to the anthropology of contemporary culture. The area between linguistics and folkloristics was penetrated by the ethnolinguistic school of Jerzy Bartmiński in Lublin. Few scholars represent comparative Slavonic approach – for example Dorota Simonides studies concerning Western Slavonic prose and Krzysztof Wrocławski's ethnophilological studies concerning Southern Slavonic oral prose.

Key words: folklore studies, ethnography, ethnolinguistics, slavistics

